

Kirja-arvio

Noora-Helena Korpelainen^a

Kohtuullisuus on paradoksaalinen metamorfoosi

Pasi Heikkurinen

Degrowth – An Experience of Being Finite, Mayfly, 2024. (143 s.)

Vain minimalistinen kohtuutalous tarjoaa perustan ihmisten toimintaedellytykset takaavaan ja toteutettavissa olevaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Talouskasvun hidastuminen ei riitä. Talouden ja talouksien materiaalisenenergeettisen läpivirtauksen on heikennyttävä – tai oikeammin: se tulee heikkenemään. Mutta siihen voi myös sopeutua, mikä tarkoittaisi muutosta paitsi lukuisissa käytännöissä myös muutosta olemisen tavassa: metamorfoosia.

Näin etenee Pasi Heikkurisen (2024) erityisesti Martin Heideggerin (1889–1976) ajattelusta sekä käytäntöteoriasta, ekologisesta taloustieteestä ja teknologian filosofiasta ammentava filosofinen poraus kohtuutalouteen (*degrowth*). Sen keskeinen, ajattelussa sorvautuva ja erityisesti kohtuusliikkeen toimijoille osoitettu ratkaisukeskeinen viesti on: Keskity olemiseen! Kasvutaloukriittisyyden valtavirtaistuessa sekä tieteellisen tutkimuksen että kansalaistoiminnan piirissä (ks. esim. Ruuska ym. 2023) Heikkurinen etsii teoksessaan vastausta kysymykseen: Mikä lopulta on kohtuusliikkeessä erityisesti voimallista? Samalla Heikkurinen hahmottelee suuntaviivoja sille, minkälaisista periaatteista voisi jatkossa nousta kohtuutalouden merkitys. Vaikka konteksti on eri, Heikkurinen löytää tuon merkityksen Antti Salmisen (2015) fossiilikapitalismin tarkasteluun kytkeytyneen analyysin suuntaisesti kokemuksesta, kokemiseen antautumisesta ja kokemisen paremmin ymmärtämisestä, mikä molemmille kirjoittajille tarkoittaa ensinnäkin rajojen olemassaolon tunnustamista ja toisekseen kokeellisuutta monenlaisten rajojen suhteen.

Ytimessä rajallisuus

Mitään järisyttävän uutta *Degrowth* tuskin tarjoilee Heideggerinsa tunteville, joille teos avautuneekin vaivattomammin sen rakentuessa vaativan erityissanaston varaan (esim. *Ge-stell, Gelassenheit*). Kokonaisuutena teos on myös vahvasti Heikkurisen aiempaan julkaistuun materiaaliin perustuva. Tuttuutta voi kuitenkin pitää teoksen vahvuutena käsiteltäessä lukijankin suoraan haastavaa ja globaalit mittasuhteet saavaa talousjärjestelmämuutosta. Teoksen kokonaisuudesta muotoutuu silti omalaatuinen väite kohtuutaloudesta kokemuksena. Näin Heikkurinen tuo kohtuutalouskeskustelun yksilön tasolle: kohtuutalous on kokemus rajallisena olentona olemisesta. Vähimmillään tällaisen kohtuullistamista normalisoivan väitteen tulisi herättää pohtimaan kokemuksen totuutta.

^a Helsingin yliopisto, noora.korpelainen@helsinki.fi

Heikkurinen itse jäsentää teoksensa kokemuksellisesta logiikasta ammentavat seitsemän lukua kolmen kantavan teeman alle: teknologiaan, muutokseen ja luontoon (s. 8). Omassa lukukokemuksessani teos jakautui ehkä vielä ymmärrettävämmiin kahteen toisiaan rakentavaan osaan. Yhtäältä ja ensin Heikkurinen käsittelee teknokapitalistisen tuotanto-perustaisuuden kritiikkiä ja sen pohjalta kohtuutalouden tai kohtuullistamisen ymmärtämistä ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Toisekseen ja edeltävää keskustelua selittävästi hän pohtii kysymystä ihmisen ja luonnon suhteesta ja tarjoaa siten luonnon käsitteen jäsenyyksen kautta näkemyksen kokemuksen luonteesta.

Muutoksen tekemisestä muutoksen kokemiseen

Heikkurisen virkistävä kestävyyspöhinäkritiikki esittää, ettei kohtuutalouslyhteiskunta tarvitse uusia teknologisia innovaatioita (s. 44). *Degrowth* ei kuitenkaan sorru vahvaa ekologista kestävyyttä puoltaessaan yksinkertaiseen moralistiseen teknologianvastaiseen argumenttiin. Pikemminkin Heikkurinen peräänkuuluttaa muutoksen tekemisen intoilun sijaan muutoksen kokemista. Taustalla on muun muassa Heideggerin, Friedrich Nietzschen (1844–1900) ja Nicholas Georgescu-Roegenin (1906–1994) ajattelusta kumpuava käsitys transformaation paradoksista, jonka mukaan inhimillinen ”tahto muuttaa” (*will-to-transform*) maailmaa (usein paremmaksi) kuitenkin vaikuttaa negatiivisesti ekosfääriin tilaan voimistamalla yhteiskuntien aineenvaihduntaa. Juuri tuon muutostahdon ohjaamana toimimista Heikkurinen pitää kestävämmätömiä yhteiskuntien ja elämäntapojen juurisyytä, minkä vuoksi kaikenlaiset kestävyyssiirtymät ja -muutokset kuten myös talouskasvun hidastuminen tulisi Heikkurisen mukaan ymmärtää päämäärän sijaan seurauksiksi. Päämääränä tulisi olla koettu muutos, metamorfoosi ”muuttajista” (*transformers*) ”silleenjättäjiin” (*releasers*), jotka heideggerilaisittain tahtovat enemmän ei-tahtomista ja haluavat vähemmän maailman muuttamista (s. 69). Heikkurinen tulee näin esittäneeksi kestävyysliikkeelle ihmisihanteen, jossa ainakin omiin korviini kaikuu Heideggerin lisäksi myös Daniel Quininin romaanin *Ishmael* (1992) erottelu ottajiin ja jättäjiin.

Onko sitten mahdollista ymmärtää Heikkurisen peräänkuuluttama ja Heideggerilta lainaama *silleen jättämisen* (*Gelassenheit*) harjoittaminen – eli refleктоiva ja meditatiivinen, olemisen totuudelle avoin toiminta – jollain tavalla teknologiseksi?¹ Heikkurisen teoksen osalta näin voisi ajatella siinä mielessä, miten hän kiinnittää Theodor Schatzkin käytäntöteoreettisen näkökulman pohjalta huomiota teknologian intensiivisyyden asteisiin (s. 26–29). Mikäli *silleen jättäminen* on lopulta ymmärrettävissä tekniikkana, sen tulisi olla teoksen argumentin kannalta suotuisaa, toisin sanoen talouksien materiaalisenenergeettisen läpivirtauksen kannalta erityisen vähän kuormittavaa. Kysymyksenä sopii kuitenkin hyvin Heikkurisen teoksessa toistuvaan huomioon, kuinka teknokapitalistinen yhteiskunta korruptoi ohjaamalla ajattelemaan laskelmoiden. Samaa kysymystä Heikkurinen pohtii itsekin nojaamalla Georgescu-Roegenin ajatukseen kehon ulkopuolisten työkalujen voimistavasta roolista luonnonvarojen kuluttamisessa. Näin kestävyysmurroksen kanavoimisen tärkeimmäksi väyläksi osoittautuu jokaisen yksittäisen kehon paikallisuudesta (endosomaattisuudesta ja lokaalisuudesta) ammentava toiminta, jota Heikkurisen mukaan tukee kyky ymmärtää teknologia välineellisyytensä lisäksi käytäntönä (*practice*): teknologian luonne on ihmisen tapa olla siten, että kaikki oleva tulee huomion kohteeksi nimenomaan hyödynnettävänä (*Enframing, Ge-stell*).

Olipa *silleen jättäminen* tekniikka tai ei, se on kuitenkin heikosti hyödynnettävissä, sillä siihen kytkeytyvä yksilöiden ja yhteisöjen metamorfoosi on myös Heikkurisen mukaan erityisen vähän ihmisen omassa vallassa, jos lainkaan. Heikkurinen ajatteleeekin, että

¹ On syytä huomata, ettei Heikkurisen näkemystä voi tulkita jonkinlaiseksi hällä väliä -asenteen tai kaikenlaisesta toiminnasta pidättäytymisen puolustukseksi. Heidegger lainasi käsitteensä *Gelassenheit* Mestari Eckhartilta (n. 1260–1328). Suomeksi sitä käsitellään erityisesti teoksessa *Silleen jättäminen* (2002).

metamorfoosi juuri tietynlaisena, ei-tahtomiseen perustuvana muutoksena mahdollistaa ihmiskeskeisyyden ravistelemisen. Voimme vain antautua odottamiseen ja valmistella itseämme muutokseen perhosentoukan tavoin. Tällä näkemyksellä Heikkurinen asettuu myös mahdollisia fasismisyytöksiä vastaan, sillä nimenomaan totalitaariset yhteiskunnat perustuvat teknologian hyödyntämiseen (s. 46). Kohtuusliikkeen toivo sen sijaan on yhteisössä, silleenjättäjissä (s. 72–73) ja yksittäisissä tilannesidonnoisissa toimissa (Schatzki). Väitettä olisi kenties voinut teoksessa tukea vahvemmin James J. Gibsonin affordanssi-teorialla, koska kerran *Degrowth* jo hyödyntää näkökulmaa muun muassa Vincent Blokin (2017) tahdon ilmiötä käsittelevän analyysin avulla. Yksilöiden ja yhteisöjen uudenlainen toimenkuva kehkeytyy, kun yhteisö ja ympäristö tarjoavat siihen mahdollisuuden. Sen konkretisoitumiseen tarvitaan kuitenkin havaitsemista, missä lienee myös se ajatuksellinen ovi, jonka kautta voisi avautua tarkasteltavaksi myös teoksessa käsittelemättömäksi jäävä väite kohtuullistamisesta jollain toisella tavalla esteettisenä (*“another aesthetic”*, s. 9, 113).

Luontosuhde prosessina

Degrowth tarjoaa — joskin oman rajallisuutensa tunnustaen — kättä pidempää ontologisen rekisterin ymmärtämiseen. Jo pelkästään olevan (onttinen rekisteri) ja olemisen (ontologinen rekisteri) käsitteellisen toisistaan erottamisen osalta teoksella tuntuikin olevan annettavaa kestävyyttä sivuaviin keskusteluihin, joissa ontologiaan viitataan oman kokemuksen mukaan usein ylimalkaan ja annettuna. Kohtuusliikkeen kannalta teoksen tärkeintä antia ovat sen loppupuolelle sijoitetut ja kohtuullistamisen helpottamiseksi esitetyt kehotukset, joilla Heikkurinen myös kuvaa käsitystään kohtuutaloudesta. Sisällysluetteloon (s. vii) yhteen koostettuna niissä on runollinen tuntu:

46. Pysy todellisena
47. Ymmärrä metabolismia
48. Hylkää liiallinen kaikenkattavuus
49. Koe rajoja
50. Ryhdy kosmiseksi.²

Teeseillään Heikkurinen tuntuu muodonkin tasolla alleviivaavan sitä, että kohtuullistaminen tapahtuu tässä ja nyt, mutta ei laskelmoivan, hyötyyn kytkeytyneen ajattelun kautta, vaan jotenkin toisin, kenties sellaisen olemisen tavan kautta, jonka tapaamme usein liittämään taiteellisuuteen. Samalla hän kutsuu pohtimaan kohtuutalouden määritelmää ja kohtuusliikkeen omaa rajallisuutta eri tasoilla. Miten esimerkiksi kohtuullistamiseen vaikuttaisi kohtuutalouden lähestyminen kosmologisesta näkökulmasta planetaarisen sijaan?

Luontosuhdetta pohtiessaan Heikkurinen tuntuikin ottavan selkeimmin etäisyyttä Heideggerin ajatteluun ihmisestä teknologian korruptoimana. Ainakin hän selvästi ajattelee, että oman aikamme ihmiselle teknologian sanelema tapa olla on vaihtoehto. Ekosfääriin kriisin selitykseksi tarjottu luonnosta vieraantuminen (*estrangement*) ei päde universaalisti ja edellyttää yrittystä ymmärtää, mitä luonnolla tarkoitamme. Näin Heikkurinen vastaa sekä naturalistiseen että kulturalistiseen kritiikkiin koskien luonnosta vieraantumista ja muotoilee ajatuksen niin, että jotkut ihmiset ja ihmisyhteisöt ovat paitsi olleet ja ovat vieraantuneita myös ovat entisestään vieraantumassa ei niinkään luonnosta sinänsä, jonka osia he auttamatta ovat, vaan pikemminkin luonnon ytimestä. Alfred North Whiteheadin (1861–1947) prosessuaalisesta luontokäsityksestä inspiroituneena Heikkurinen määrittelee myös luonnon ytimen (*core*) prosessiksi, dynaamiseksi tasapainon ylläpitämisen prosessiksi. Näin muodoin myöskään luontosuhde ei ole määriteltävissä vain yhdestä muuttumattomasta

² Englanniksi: ²46. Stay real 47. Understand metabolism 48. Reject over-inclusivity 49. Experience limits 50. Get cosmic” (suom. Korpelainen).

pisteestä (Luonto on menetetty! / Tulevaisuuden luonto on toisenlainen!), vaan tulisi ymmärtää jatkuvan muutoksen pohjalta. Avain tuohon luontosuhteeseen on Heikkurisen mukaan nykyhetkessä ja ”tässä luonnossa”, joka avautuu havainnossamme. Näin kohtuullistaminen, eli kasvuun nojaamattomuus (*degrowth*), tarjoutuu prosessina, jossa luonnon dynaamista tasapainotilaa lähestytään aktiivisen tasapainottelun avulla. Heikkurisen mukaan se tarkoittaa nykytilanteessa väistämättä materiaalisenergeettisen läpivirtauksen heikentämistä. Sen täytyy myös tarkoittaa syventyvää eettistä keskustelua yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien kesken.

Emmehän kasva aina

Degrowth – An Experience of Being Finite on antoisampi lukukokemus kuin mitä teoksen sisällysluettelo lyhyine ja lukuisine, lastun kaltaisine alaotsikoineen antaa ensi silmäyksellä ymmärtää. Keskustelun edetessä sykäyksittäin mahtuu joukkoon myös jonkin verran toistoa, josta kuitenkin piirtyy lukukokemuksessa hermeneuttinen kehä, mihin lukijaa kutsutaan teoksessa ystävällisesti myös tiivistelmillä. Kirjan lukujen väleihin sijoitetut, kuvataiteilija Jani Anders Purhosen herkäät piirroskuvat tarjoavat kaivattuja hengähdystaukoja ja toimivat kokonaisuudessa hyvin paikkana reflektoida luettua. Silti välillä teosta lukiessa on tunne, että laajoja kokonaisuuksia yhteen tuodessa (termodynamiikka, fundamentaaliontologia, systeemiteoria, taloustiede...) isojen käsitteiden ja teemojen yli harpotaan turhan nopeasti. Itse kaipaisin Heikkurisen argumenttiin liittyen esimerkiksi edelleen syventyvää *tekhne*-käsitteen tarkastelua. Joka tapauksessa *Degrowth* on miellyttävästä aiheen kuljetuksesta huolimatta haastavaa luettavaa ennen kaikkea siksi, että se ehdottaa lukijan oman kohtuullistamisprosessin vauhdittamista. Heikkurinen osoittaa teoksensa kohtuusliikkeen sisäisen ymmärryksen rakentamiseen ja niille, jotka vannovat teknologisen kehityksen nimiin. Mutta avaa *Degrowth* myös antoisan ja tarpeellisen yleissivistävän väylän kaltaisilleni kohtuutalousnoviiseille. Tämän(kin) teoksen suomennos tarvitaan mitä pikimmin.

Kiitokset

Kiitän estetiikan dosentti ja Heidegger-asiantuntija Harri Mäckliniä inspiroivasta Töölönlahti-keskustelusta.

Lähteet

- Blok, V. (2017) Contesting the Will: Phenomenological Reflections on Four Structural Moments in the Concept of Willing. *Journal of the British Society for Phenomenology* 49(1) 18–35. <https://doi.org/10.1080/00071773.2017.1387684>
- Heidegger, M. (2002) *Silleen jättäminen*. Käännös Kupiainen, R. 23° 45, niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja, Tampere.
- Heikkurinen, P. (2024) *Degrowth – An Experience of Being Finite*. Mayfly.
- Quinn, D. (1998/1992) *Ishmael*. Käännös Kapari, J. Tammi.
- Ruuska, T., Bhatia, R., Heikkurinen, P., Nagatsu, M., Orta, C. L., Snellman, O., Säynäjoki, S. & Virtanen, P. K. (2023) Talouskasvusta luopuminen tapahtuu joka tapauksessa – halusimme tai emme. Blogikirjoitus 21.11.2023. Kohtuusliike.fi. <<https://kohtuusliike.fi/talouskasvusta-luopuminen-tapahtuu-joka-tapauksessa-halusimme-tai-emme>>. 24.6.2024.
- Salminen, A. (2015) *Kokeellisuudesta. Historiallisesta avantgardesta jälkefossiliiseen elämään*. Poesia.